

ВИХОВАННЯ МАЙБУТНЬОГО СІМ'ЯНИНА ЯК ЕЛЕМЕНТ ПІДГОТОВКИ ДО ЖИТТЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А.С. МАКАРЕНКА

У статті розглянуто ідеї сімейного виховання в педагогічній спадщині А.С. Макаренка. З'ясовано роль сім'ї в підготовці до життя дитини, висвітлено особливості статевого, авторитетного та батьківського виховання тощо.

Ключові слова: виховання сім'янина, батьки, діти, статеve виховання.

Сім'я – це початок форм соціальної спільності людей і відносин, важливий осередок суспільства, мала група, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відносинами, спільністю буття, взаємною моральною відповідальністю та взаємодопомогою. Сутність сім'ї зумовлює її виховне значення: саме в сім'ї розпочинається передача дітям культурного досвіду, формування в них норм життя в суспільстві, підготовка до самостійного життя.

У педагогіці є творчий доробок А.С. Макаренка, який визначає процес виховання багатьох поколінь. У своїх працях, зокрема у “Книзі для батьків”, лекції “Про виховання дітей”, А.С. Макаренко розглянув широкий спектр проблем, пов'язаних з вихованням майбутніх батьків, вихованням дітей у родині тощо. Погляди педагога на сімейне виховання протягом його педагогічної діяльності набули значного розвитку, що зумовлено соціальними, економічними, психолгічними змінами в суспільстві. Сімейне виховання є найважливішою громадянською функцією, пов'язаною з передачею набутого досвіду від одного покоління до іншого, а також цілеспрямованою соціалізацією особистості. Концепція сімейного виховання А.С. Макаренка не втрачає своєї значущості й сьогодні, бо активно використовується у вихованні дітей, підлітків у родині.

Мета статті – проаналізувати погляди А.С. Макаренка на процес виховання особистості сім'янина як один із головних елементів підготовки до життя, які можна використовувати в сучасному вихованні дітей.

Аналіз сучасної наукової літератури показав, що проблему підготовки учнівської молоді до сімейного життя досліджували такі науковці, як: І.М. Даценко, Г.А. Дьоміна, О.І. Зрітнева, С.А. Изгорев, В.П. Кравець та ін. Основні положення виховання та класифікацію стилей сімейного виховання висвітлено в працях А. Болдуїна, Д. Баумринд, А.Я. Варги, В.І. Гарбузова, Є.Г. Єйдемільера, А.І. Захарова, А.Г. Калашникова, Н.К. Крупської, С.Т. Шацького, В.В. Юстицькіса та ін.

У будь-якому виховному закладі вихованців слід орієнтувати на майбутнє, а не на минуле, відкривати їм реальні перспективи. Орієнтир на майбутнє – це найважливіший закон будівництва суспільства, він відповідає життєвим прагненням кожної людини, вважає А.С. Макаренко. “Виховати людину – значить виховати в неї перспективні шляхи, на яких розташовуватиметься його завтрашня радість. Можна написати цілу методику цієї

важливої роботи”, – писав А.С. Макаренко. Ця робота має складатися й організовуватися за “системою перспективних ліній”.

Вирішальна роль сім’ї зумовлена її глибоким впливом на весь комплекс фізичного й духовного життя, до того ж сім’я для дитини є одночасно і осередком життєдіяльності, і виховним середовищем. Соціальні педагоги вважають, що сім’я та дитина – дзеркальне відображення одна одної. Саме тому в сім’ї формуються ті якості, які більше ніде не сформуються. Крім цього, сім’я здійснює соціалізацію особистості і є концентрованим виразом її зусиль з морального, трудового та фізичного виховання, професійного орієнтира покоління, що підрастає [7].

Саме цьому сім’я формує зміст суспільства, бо родина – найвища ланка суспільства. А.С. Макаренко вважав, що найважливішою соціальною функцією сім’ї є виховання громадянина, патріота, майбутнього сім’янина, законослухняного члена суспільства, бо саме родина виховує ці якості. Разом із цим, сім’я має формувати фізично й психічно здорову особистість, інтелектуально розвинену, яка готова до трудового, суспільного та сімейного життя.

Родина виконує багато функцій, головна з яких соціальна. А.С. Макаренко писав: “Виховання є процес соціальний у найширшому розумінні. Виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше – люди. З них на першому місці – батьки й педагоги. З усім складним світом навколишньої дійсності дитина входить у незліченні відносини, і всі вони неминуче розвиваються, переплітаються, ускладнюються з фізичним та моральним зростанням самої дитини. Спрямувати цей розвиток і керувати ним – завдання вихователя.

Якщо ви породили дитину – це означає, що на багато років наперед ви віддали їй усі свої думки, всю свою увагу та всю свою волю. Ви повинні бути не тільки батьком своїх дітей, ви повинні бути ще й організатором свого власного життя, бо поза вашою діяльністю як громадянина, поза вашим самопочуттям як особистості не може існувати й вихователь” [2, с. 15].

У сім’ї, насамперед, закладуться основи особистості, якості як члена суспільства. Родинне виховання зміцнює власне сім’ю як фундамент здорового суспільства, тому батьки мають усвідомлювати важливість цієї ролі. І цілком доречні слова А.С. Макаренка, який вважав, що найсерйознішу увагу слід звернути на мету виховання. Але досить часто ми бачимо, що батьки не мають нічого: в них немає ні певної мети, ні програми виховання, тому й результат не завжди відповідає якості.

Аби результат відповідав очікуванню, А.С. Макаренко радив: “Завдайте собі праці, поміркуйте добре над цим питанням, поміркуйте хоч би потайки, і ви відразу побачите й багато зроблених вами помилок, і багато правильних шляхів попереду” [2, с. 340].

Для дорослих дуже важливим є авторитет в очах своїх дітей, щоб вони могли належним чином виконувати покладені на них ролі. Сенс авторитету, на думку А.С. Макаренка, полягає в тому, що він не потребує ніяких доказів і приймається як безсумнівна сила й цінність.

Дуже цікавим є вислів педагога про батьківський авторитет та його вплив на формування особистості дитини як майбутніх батьків: “Головною основою батьківського авторитету тільки й може бути життя та робота батьків, їх громадянське обличчя, їх поведінка. Сім’я є велика й відповідальна справа, батьки керують цією справою та відповідають за неї перед суспільством, перед своїм щастям і перед життям дітей. Якщо батьки цю справу роблять чесно, розумно, якщо перед ними поставлена велика й прекрасна мета, якщо вони самі завжди цілком усвідомлюють свої дії та вчинки, це означає, що в них є і батьківський авторитет і не треба шукати ніяких інших основ, а тим більше не треба вигадувати нічого штучного” [6, с. 273].

Але існують види фальшивого батьківського авторитету, такі як: авторитет придушення, чванства, педантизму, резонерства, любові, доброти, дружби, підкупу тощо. Тому треба дуже уважно ставитись до виховання дитини, аби не зашкодити її формуванню як особистості.

У родинному вихованні центральне місце А.С. Макаренко відводив трудовій підготовці дітей. Він вважав, що “...правильне виховання не можна собі уявити як виховання нетрудове” [5, с. 345]. У виховній роботі праця є основним елементом. Трудова участь дітей у родині має починатись із самого дитинства, спочатку у формі невеликих доручень, а вже з віком треба враховувати можливості дитини й ускладнювати їх. А.С. Макаренко радить залучати дітей до домашньої роботи по господарству: “Потрібно знайомити дитину з умовами життя сім’ї, з працею батьків, виховувати в дітей повагу до праці і до дитини, повагу до батьків, бережливість і чесність...” [5, с. 345].

Наступним аспектом, на якому ми зупинимось, аналізуючи сімейне виховання дітей та підготовку їх до сімейного життя, – це статеве виховання, яке вважається найважчим з педагогічних питань: “І справді, в жодному іншому питанні не було стільки наплутано й стільки висловлено неправильних думок. А тим часом практично це питання зовсім не таке важке, і в багатьох сім’ях воно вирішується дуже просто й без болючих вагань” [5, с. 311].

Метою статевого виховання, на думку А.С. Макаренка, є “виховання наших дітей, щоб вони тільки в любові могли втішатися статевим життям і щоб свою насолоду, свою любов і своє щастя вони реалізовували в сім’ї” [5, с. 312]. Але статево просвіту в ранньому віці педагог вважав недоречною: “Правда, дитина часто запитує про те, звідки беруться діти, але з цього не випливає, що дитина зацікавлена цим питанням, у ранньому дитинстві їй усе потрібно пояснити до кінця, ніякого особливого інтересу до статевих питань у дитини немає й не може бути. Такий інтерес виникає тільки в період статевого дозрівання, але до цього часу зазвичай нічого таємничого в статево житті для дитини вже немає” [7, с. 105–106].

Тому говорити з дитиною про статеве життя, на думку А.С. Макаренка, можна тільки тоді, коли в дитини вже виховане ставлення до інтимного життя людей, коли в неї є велика звичка до цнотливого замовчування про деякі речі. Ці бесіди мають проводитись особисто: між батьком та сином або між матір’ю та дочкою.

Серед форм та методів статевого виховання педагог виділяв такі: проведення бесід (окремо для дівчат і хлопців), переконання, аналіз явищ, показ більш позитивних рішень питання, звернення до прикладу інших юнаків та дівчат, висловлювання батьків, спрямоване на адресу сторонніх осіб, якщо в їх поведінці спостерігаються аморальні вчинки статевого характеру, у таких випадках прийнятним буде їх різкий осуд і відвернення.

Головним чинником у правильному статевого вихованні дітей та підлітків А.С. Макаренко вважав правильний режим, нормальну завантаженість навчанням і роботою: “Невпорядкований досвід статевого життя дуже часто починається в умовах випадкових, безладних зустрічей хлопців та дівчат, неробства, нудьги, безконтрольного порожнього дозвілля” [7, с. 109].

А.С. Макаренко важливу роль відводив прикладу батьків як методу статевого виховання: “Справжня любов між батьком і матір’ю, їх пошана один до одного, допомога й піклування, відверто допустимі вияви ніжності та ласки, якщо все відбувається на очах у дітей з першого року їх життя, є потужним виховним фактором, неминуче викликають у дітей увагу до таких серйозних і гарних взаємин між чоловіком і жінкою” [7, с. 316].

А.С. Макаренко робив акцент на вихованні почуття любові в дитині: “Любов нестатева – дружба, досвід цієї любові – дружби, пережитий у дитинстві, досвід тривалої симпатії до окремих людей, любов до батьківщини, вихована з дитинства, – усе це найкращий метод виховання майбутнього високого громадянського ставлення до жінки-друга. А без такого ставлення дисциплінувати й приборкати статеву сферу взагалі дуже важко” [3, с. 316]. “Культура любовного переживання неможлива без гальмування, організованого в дитинстві. Статеве виховання повинно полягати у вихованні тієї інтимної пошани до питань статі, яка називається цнотливістю” [3, с. 113].

Педагог зауважував: “Виховуючи в дитині чесність, працездатність, щирість, прямоту, звичку до охайності, звичку говорити правду, пошану до іншої людини, її переживань та інтересів, любов до своєї батьківщини, ми цим самим виховуємо її в статевого аспекті” [3, с. 313].

Розглянувши та проаналізувавши погляди А.С. Макаренка на процес виховання особистості сім’янина як один з елементів підготовки до життя, ми можемо зробити такі **висновки**.

У сучасному суспільстві простежується криза сім’ї, яка виявляється не лише в соціально-економічній площині. Недостатніми є також психолого-педагогічний і соціально-педагогічний рівні підготовки дорослих до сімейного життя. За кількістю абортів Україна посідає одне з перших місць у світі. Актуальними проблемами є відсутність єдиної стратегії, послідовності виховання дітей у сім’ї, нерозуміння самоцінності й унікальності кожної дитини, нездатність батьків прогнозувати наслідки виховання, скорочення вільного часу різко зменшило час сімейного спілкування подружжя, батьків з дітьми.

Небажання й невміння аналізувати свої вчинки і життя загалом, відповідати за них – ця тенденція руйнівна не тільки для дорослих. Батьки, які

не замислюються над метою, концепцією, стратегією й тактикою виховання своїх дітей, завдають їм непоправної шкоди. Тому нині постають питання про необхідність формування в молоді навичок усвідомленого батьківства та підготовку її до виконання складних рольових функцій чоловіка й жінки, батька та матері.

Проблеми сімейного виховання та підготовки молоді до батьківства вдало розв'язував А.С. Макаренко. Ним розроблені та випробувані на практиці у багаторічній педагогічній діяльності основи формування особистості людини нового суспільства, педагог визначив і охарактеризував роль сім'ї у формуванні цілісної особистості.

Виховання здійснюється не тільки у виховному закладі, а й у головній ланці суспільства – сім'ї. Саме в родині, на думку А.С. Макаренка, відтворюється основа характеру людини, складається фундамент вихованості.

Аналізуючи педагогічну спадщину А.С. Макаренка, можна виділити основні ідеї, які варто використовувати й сьогодні в сімейному вихованні дітей: єдності суспільної моралі та статевого виховання; провідної ролі сім'ї у вихованні сім'янина (батьківський приклад, авторитет, поведінка, погляди, ідеали); спільного виховання дівчат та хлопців у різних видах діяльності: навчання, гра, спорт, творчість, праця; диференційованого підходу до проведення бесід для хлопчиків і дівчаток з питань статі; підвищення педагогічної культури батьків у статевого вихованні.

Список використаної літератури

1. Даценко І.М. Підготовка учнівської молоді до життя в сім'ї у Республіці Польща : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / І.М. Даценко. – К. : Рад. шк., 1973. – 336 с.
2. Макаренко А.С. Виступи з питань сімейного виховання / А.С. Макаренко // Макаренко А.С. Твори : в 7 т. / А.С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1954. – Т. 4.
3. Макаренко А.С. Книга для батьків / А.С. Макаренко // Макаренко А.С. Твори : в 7 т. / А.С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1954. – Т. 4.
4. Макаренко А.С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А.С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1983–1986.
5. Макаренко А.С. Про батьківський авторитет / А.С. Макаренко // Макаренко А.С. Твори : в 7 т. / А.С. Макаренко. – К., 1954. – Т. 4.
6. Макаренко А.С. С любовью и тревогой : сборник / А.С. Макаренко ; сост., вступ. ст., прим. А.К. Романовского, А.Т. Губко. – К. : Изд-во УСХА, 1989. – 368 с.
7. Макаренко А.С. Цель воспитания : учеб. пособ. / А.С. Макаренко – М. : Педагогика, 1984. – 380 с.
8. Хромова О.Л. Концепція родинного виховання А. Макаренка і сучасність / О.Л. Хромова, Т.В. Кравченко // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 1. – С. 58–65.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2013.

Ткаченко Е.Ю. Воспитание будущего семьянина как элемент подготовки к жизни в педагогическом наследии А.С. Макаренко

В статье рассматриваются идеи семейного воспитания в педагогическом наследии А.С. Макаренко. Определена роль семьи в подготовке к жизни ребенка, выявлены особенности полового, авторитетного и родительского воспитания и т. д.

Ключевые слова: воспитание семьянина, родители, дети, половое воспитание.

Tkachenko K. Educating Future family man as part of preparation for life in the pedagogical heritage of A.S. Makarenko

This article discusses the idea of family education in teaching heritage of A.S. Makarenko. The role of the family in preparation for life of child, highlighted sexual characteristics, and authoritative parenting and others.

The family is the beginning of the forms of social unity of the people and relations, is important unit of society, the small group whose members are tied by marriage, or family relations, of the common life, mutual of moral responsibility and mutual support. The essence of the family makes it's educational value: it is in the family begins transferring children of the cultural experience, development of norms of life in society, preparation for independent life.

Pedagogical is a creative heritage A.S. Makarenko, which defines the process of education of many generations. In his works, in particular in "the Book for parents", lecture "About the upbringing of children", A.S. Makarenko considered a wide range of problems related to the education of the parents, the problems of education of children in the family and other. Views of a teacher in a family during his pedagogical activity have received significant development, societal, economic, psychological changes in society. Family education is the most important social function associated with the transfer of the accumulated experience from one generation to another, as well as of targeted socialization. The concept of family education A.S. Makarenko is still important today, because actively used in the education of children, teenagers in the family.

The aim of the article is: to consider the views A.S. Makarenko the process of upbringing family man, as one of the main elements of preparation for the life in his pedagogical heritage, which can be used in modern education of children.

In modern society can be traced crisis of the family, which is manifested not only in the socio-economic plane. Insufficient are also psychological-pedagogical and socio-pedagogical level of training adults for family life, a large number of abortions through which Ukraine is one of the first places in the world. The actual problems are the lack of a unified strategy, sequence education of children in the family, lack of understanding of self-worth and uniqueness of each child, the inability of parents to predict the consequences of education, reduction of free time has sharply reduced the time of family communication spouses, parents, children. Unwillingness and inability to analyze their actions and life in General, be responsible for them – this destructive trend not only for adults. Parents who do not reflect on the purpose, vision, strategy and tactics of education of their children, causing them irreparable damage. So now there are questions about the necessity of formation of skills for youth informed paternity and preparation of it to perform the complex of roles and functions of men and women, the father and mother.

Problems of family education and training to fatherhood successfully solved A.S. Makarenko. Developed and tested them in practice in the many years of pedagogical activity bases of formation of a human personality new society, the teacher has identified and outlined the role of family in the formation of an integral personality.

Education is not only in educational institution, but in the main link of society is the family. It is in the family according to A.S. Makarenko, plays the basis of the character of a man is his Foundation of politeness.

Analyzing the pedagogical heritage of A.S. Makarenko, you can identify the main ideas used today in family education of children: the unity of the public moral and sexual education; the leading role of the family in the upbringing of the family man (parents example, authority, behavior, attitudes, values); joint education of girls and boys in different types of activities: training, game, sports, creativity and effort; a differentiated approach to interviews for boys and girls on the floor; improving the educational culture of parents in sexual education.

Key words: education family man, parents, children, sex education.